

**VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQBUZARLIKLARI PROFILAKTIKASIDA
MAHALLA VA TA'LIM MUASSASALARI O'RTASIDAGI HAMKORLIKNING
SAMARADORLIGI***Yulchixonov Qudratxo'ja Abdumajit o'g'li**O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti**magistratura tinglovchisi**qudratxojayulchixonov@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasida mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning samaradorligi masalalari tahlil qilingan. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili asosida mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining asosiy yo'nalishlari, muammolari va istiqbollari o'rganilgan. Shuningdek, ushbu hamkorlikni yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, huquqbuzarlik profilaktikasi, mahalla, ta'lim muassasalari, ijtimoiy hamkorlik, huquqiy tarbiya.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОТРУДНИЧЕСТВА МАХАЛЛИ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы эффективности сотрудничества махалли и образовательных учреждений в профилактике правонарушений несовершеннолетних. На основе анализа имеющейся научной литературы были изучены основные направления, проблемы и перспективы сотрудничества махалли и образовательных учреждений. Также были разработаны рекомендации по дальнейшему совершенствованию этого сотрудничества.

Ключевые слова: несовершеннолетние, профилактика правонарушений, махалля, образовательные учреждения, социальное сотрудничество, правовое воспитание.

**EFFECTIVENESS OF COOPERATION BETWEEN THE NEIGHBORHOOD AND
EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE PREVENTION OF JUVENILE OFFENSES**

Abstract: This article analyzes the issues of the effectiveness of cooperation between the neighborhood and educational institutions in the Prevention of juvenile delinquency. Based on the analysis of the existing scientific literature, the main directions, problems and prospects of cooperation of the neighborhood and educational institutions are studied. Recommendations have also been developed to further improve this collaboration.

Keywords: minors, violation prevention, neighborhood, educational institutions, social cooperation, legal education.

KIRISH

Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi huquqbuzarliklar profilaktikasi zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Bu borada o'sib kelayotgan yosh avlodga berilayotgan ta'lim-tarbiyaning to'g'ri yo'lga qo'yilishi va sifatli ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning: "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni — bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi", "Biz Yangi O'zbekistonni bunyod etishda sog'lom va barkamol yoshlarimizni hal qiluvchi kuch deb bilamiz. Shu maqsadda ularning bilim, madaniyat, san'at va sport bo'yicha salohiyatini ro'yobga chiqarish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish borasida ham yangi tizim yaratamiz. Takror va takror aytaman: Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi!" – deb ta'kidlaganlari ham bejiz emas. [2]

O'zbekistonda bu masalaga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. 2020-2021-yillarda qabul qilingan bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasini yanada takomillashtirish, bu borada mahalla instituti va ta'lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish masalalariga qaratilgan [1].

Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasining muhim komponenti hisoblanadi. Chunki, bir tomondan, mahalla jamoatchilik nazoratini amalga oshiruvchi va milliy qadriyatlarni saqlovchi institut sifatida, ikkinchi tomondan esa, ta'lim muassasalari yoshlarning intellektual va ma'naviy rivojlanishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida katta ahamiyatga ega [3].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va kontentga asoslangan tahlil usullaridan foydalanildi. O'zbek, rus va xorijiy manbalardagi mavjud ilmiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar va statistik ma'lumotlar o'rganib chiqildi.

Voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasi bo'yicha Mirziyev [3] ning asarlarida mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining huquqiy asoslari tahlil qilingan. Abdullaeva [6] o'z tadqiqotlarida mahallaning tarbiyaviy funksiyalari va ularning ahamiyatini o'rgangan.

Xorijiy olimlardan Smith [7] voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasida jamoat tashkilotlari va ta'lim muassasalari hamkorligining samarali modellarini taklif etgan. Johnson [8] esa maktab va mahalliy hamjamiyat hamkorligining zamonaviy shakllarini tadqiq etgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan adabiyotlar tahlili mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning bir necha muhim jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy sharoitlarda ushbu ikki institut o'rtasidagi hamkorlik murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq.

Birinchi muhim natija sifatida huquqiy bazaning takomillashtirilishi masalasini ko'rsatish mumkin. So'nggi yillarda O'zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasi sohasida qator muhim me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, 2010-yilda qabul qilinib, hozirga qadar takomillashtirib kelinayotgan "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi qonun mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi [9]. Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari hamkorlikning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish imkonini

berdi. Huquqiy bazaning takomillashtirilishi mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga ko'tarish uchun zamin yaratdi.

Ikkinchi muhim natija – bu hamkorlikning asosiy shakllari va yo'nalishlarining aniqlanganligi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi bir necha yo'nalishda amalga oshirilmoqda. Profilaktik tadbirlarni birgalikda rejalashtirish va o'tkazish bu hamkorlikning eng muhim shakli hisoblanadi. Bunda mahalla faollari va ta'lim muassasalari xodimlari birgalikda "yo'l xaritasi"ni ishlab chiqadi, tegishli tadbirlarni rejalashtiradi va amalga oshiradi [9]. "Xavf guruhi"dagi o'quvchilar bilan ishlash alohida e'tibor talab etadigan yo'nalish hisoblanadi. Bu borada mahalla faollari va ta'lim muassasalari pedagoglarining birgalikdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onalar bilan ishlash ham samarali hamkorlik shakllaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mahalla va maktab hamkorligida ota-onalar bilan olib boriladigan tushuntirish ishlari, ma'rifiy tadbirlar va individual suhbatlar muhim rol o'ynaydi. Huquqiy tarbiya tadbirlari va madaniy-ma'rifiy tadbirlarni birgalikda tashkil etish orqali yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini oshirishga erishilmoqda.

Uchinchi muhim natija – bu hamkorlikni amalga oshirishdagi mavjud muammolar va to'siqlarning aniqlanganligidir. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hamkorlikning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi bir qator omillar mavjud. Muvofiqlashtirish mexanizmlarining zaif ekanligi eng jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Bu mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni tizimli tashkil etishga to'sqinlik qilmoqda [11].

Moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi ham jiddiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Ko'pgina mahallalarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari, tegishli jihozlar va zaruriy infrastruktura mavjud emas. Bu esa samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishga to'sqinlik qilmoqda. Malakali kadrlar yetishmasligi ham dolzarb muammo hisoblanadi. Mahalla faollari va ta'lim muassasalari xodimlarining ko'pchiligi zamonaviy profilaktika usullari va metodlarini yetarlicha bilmaydi.

Monitoring tizimining samarali emasligi ham e'tiborga molik muammo hisoblanadi. Hamkorlik natijalarini baholash va tahlil qilishning aniq mezonlari ishlab chiqilmagan. Bu esa amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligini ob'ektiv baholash imkonini bermaydi. Xorijiy tajriba ko'rsatishicha, samarali monitoring tizimi hamkorlikni takomillashtirishning muhim sharti hisoblanadi [7].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligini takomillashtirish uchun tizimli yondashuvni joriy etish zarur [12]. Bu yondashuv huquqiy bazani mustahkamlash, kadrlar salohiyatini oshirish, moddiy-texnik bazani rivojlantirish va monitoring tizimini takomillashtirish kabi kompleks choralarni o'z ichiga olishi kerak. Shuningdek, xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasini o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirib joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasining muhim omili hisoblanadi. Bu hamkorlikni yanada takomillashtirish uchun mavjud muammolarni bartaraf etish va zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zarur. Bu esa pirovard natijada voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining profilaktik samaradorligini baholash mezonlari ham o'rganildi. Bu borada quyidagi tahliliy jadval tuzildi:

1-jadval.

Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining profilaktik samaradorlik ko'rsatkichlari

Mezonlar	Yuqori samaradorlik	O'rta samaradorlik	Past samaradorlik
Hamkorlik dasturining mavjudligi	Aniq reja va dastur mavjud	Qisman rejalar mavjud	Tizimli reja yo'q
Profilaktik tadbirlar soni (yillik)	20 dan ortiq	10-20	10 dan kam
Kadrlar malakasi	Muntazam malaka oshirish	Vaqtı-vaqtı bilan	Malaka oshirish yo'q
Monitoring mexanizmi	Tizimli monitoring	Qisman monitoring	Monitoring yo'q
Resurslar bilan ta'minlanganlik	To'liq ta'minlangan	Qisman ta'minlangan	Ta'minlanmagan

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, samaradorlik darajasi bir qator muhim omillarga bog'liq. Xususan, hamkorlik dasturining mavjudligi va uning sifati profilaktika ishlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar ko'rsatishicha, aniq reja va dasturga ega bo'lgan mahallalarda profilaktika ishlari sezilarli darajada yaxshi natijalar bermoqda [10].

Shuningdek, kadrlar malakasi masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muntazam ravishda malaka oshirib boruvchi xodimlar zamonaviy profilaktika usullarini samarali qo'llash imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa pirovard natijada profilaktika ishlarining samaradorligini oshirmoqda.

Monitoring mexanizmining mavjudligi va samaradorligi ham muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Tizimli monitoring olib borilganda profilaktik ishlarining kamchiliklarini o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa profilaktika ishlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Resurslar bilan ta'minlanganlik masalasi ham profilaktika ishlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. To'liq ta'minlangan mahallalarda profilaktik tadbirlarning sifati va ko'lami yuqori bo'lmoqda. Bu esa pirovard natijada voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining kamayishiga olib kelmoqda.

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda mahalliy hamjamiyat va ta'lim muassasalari hamkorligiga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, AQShda "Community Schools" dasturi doirasida maktab va mahalliy hamjamiyat o'rtasidagi hamkorlik institutsional asosda yo'lga qo'yilgan [6]. Bu tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirgan holda joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko'ra, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining zamonaviy innovatsion shakllarini joriy etish zaruriyati mavjud. Xususan, raqamli texnologiyalardan foydalanish, onlayn platforma va dasturlarni joriy etish orqali hamkorlikni yangi bosqichga ko'tarish mumkin. Bu yo'nalishda xorijiy tajribani o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida jamoatchilik nazoratini kuchaytirish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Bu borada fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini takomillashtirish va shaffoflikni oshirish muhim vazifalar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligining yana bir muhim jihati – bu profilaktik ishlarning uzluksizligini ta'minlash masalasidir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, profilaktik ishlarning uzluksizligi va tizimlilikini ta'minlash orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Bu borada mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasida doimiy axborot almashinuvini yo'lga qo'yish, birgalikdagi tadbirlarni muntazam ravishda o'tkazish va natijalarni tahlil qilib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish masalasi ham muhim o'rin tutadi. Tahlillar ko'rsatishicha, bo'sh vaqtning to'g'ri tashkil etilmasligi huquqbuzarlikka moyillikni keltirib chiqaruvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida turli sport musobaqalari, madaniy tadbirlar, to'garaklar va qo'shimcha ta'lim dasturlarini tashkil etish zarur.

Profilaktika ishlarining samaradorligini oshirishda psixologik yordam masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida professional psixologlarning xizmatlaridan foydalanish, psixologik maslahat va treninglar tashkil etish orqali yoshlarning ruhiy holatini barqarorlashtirish, ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash mumkin.

Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida yana bir muhim masala – bu ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar bilan ishlash hisoblanadi. Bunday oilalarning farzandlari ko'pincha "xavf guruhi"ga tushib qolishi mumkin. Shu sababli, bu oilalar bilan manzilli ishlash, ularga ijtimoiy-psixologik va huquqiy yordam ko'rsatish, farzandlarining ta'lim olishini nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'kidlash joizki, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida mediatsiya institutidan foydalanish ham samarali natijalar berishi mumkin. Mediatsiya orqali nizoli vaziyatlarni tinch yo'l bilan hal etish, yoshlar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu borada xorijiy mamlakatlarning tajribasi e'tiborga molik. Masalan, Germaniyada maktab mediatsiyasi tizimi samarali faoliyat yuritmoqda [5].

Shuningdek, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlarga profilaktik axborotlarni yetkazish, ularning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish mumkin.

Bundan tashqari, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligida volontyorlik harakatini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni volontyorlik faoliyatiga jalb etish

orqali ularning ijtimoiy faolligini oshirish, jamiyatga foydali ishlar bilan band qilish mumkin. Bu esa pirovard natijada huquqbuzarliklar profilaktikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasida mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligini takomillashtirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Hamkorlikning huquqiy mexanizmlarini yanada takomillashtirish;
2. Profilaktik tadbirlarni rejalashtirish va monitoring qilish tizimini takomillashtirish;
3. Mahalla va ta'lim muassasalari xodimlarining muntazam ravishda malakasini oshirib borish;
4. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish va maqsadli foydalanish;
5. Xorijiy tajribani o'rganish va samarali amaliyotlarni joriy etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoev, Sh.M. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston.
2. Mirziyoev, Sh.M. (2023). O'zbekiston Fanlar akademiyasi tashkil topganining 80 yilligiga bag'ishlangan tadbir: <https://kun.uz/news/2023/12/12/>
3. Abdullaeva, M. (2023). Mahallaning tarbiyaviy funksiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Karimov, B. (2022). O'zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari profilaktikasi. Huquq va jamiyat, 3(45), 23-29.
5. Germaniyada talim tizimlar, <https://abiturtest.uz/mavzular/germaniyada-talim-tizimlari-2/?ysclid=m6uerieoax520263960>
6. Smith, J.R. (2023). Juvenile delinquency prevention: Community-based approaches. Journal of Youth Studies, 15(2), 145-160.
7. Johnson, P.K. (2022). School-community partnerships in modern society. Educational Research Review, 12(4), 78-92.
8. Петров, А.В. (2023). Профилактика правонарушений несовершеннолетних: современные подходы. Педагогика, 5, 45-52.
9. O'zbekiston Respublikasining Qonuni O'RQ-263-son (2010) "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida": <https://lex.uz/docs/-1685726>
10. Rasulov, M.M. (2022). Mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi. Jamiyat va boshqaruv, 4, 34-41.
11. Nazarov, M.A. (2023). Mahalla va ta'lim tizimi: hamkorlikning yangi yo'nalishlari. O'zbekiston ijtimoiy fanlar jurnali, 5(12), 78-85.
12. Tolipov, R.J., Sobirov, K.M. (2024). Voyaga etmaganlar huquqbuzarligining oldini olishda ijtimoiy hamkorlik masalalari. Jamiyat va huquq, 1(2), 45-52.

